

A MAGYARSÁGKUTATÓ INTÉZET ÉVKÖNYVE 2024

SZERKESZTETTE:
CSORNAY BOLDIZSÁR, NICZKY EMŐKE, ZÉKÁNY KRISZTINA

Magyarságkutató Intézet
Budapest, 2026

Szerkesztők: Csornay Boldizsár, Niczky Emőke, Zékány Krisztina

A tanulmányokat lektorálta: Bíró Csilla, Csontos Sára, Fehér Bence, Hursán Szabolcs Gábor, Kápolnás Olivér, Mihályi Balázs, Pap Ildikó Katalin, Pomozi Péter, Ravasz István, Restás Attila, Sárközy Miklós, Sudár Balázs, Teiszler Éva, Tóth Anna, Tóth Zsolt, Varga Gergely, Zékány Krisztina

Magyar nyelvi lektor: Csornay Boldizsár, Niczky Emőke, Zékány Krisztina

Az MKI szerkesztőbizottsága: M. Lezsák Gabriella (elnök), Bíró Csilla, Csornay Boldizsár, Fehér Bence, Ferenczi Gábor, Gyöngyössy Orsolya, Hoppál Mihály, Horváth Ciprián, Karácsony Fanni, Nagy Dóra, Neparáczki Endre, Pomozi Péter, Teiszler Éva

A kötet megjelenését támogatta a

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

© Magyarságkutató Intézet

© Szerzők, Szerkesztők, 2026

A Magyarságkutató Intézet Évkönyve 2024

Szerk.: Csornay Boldizsár, Niczky Emőke, Zékány Krisztina

<https://doi.org/10.53644/MKIE.2024>

ISSN 2732-3269 (A Magyarságkutató Intézet Évkönyve)

ISSN 2677-0261 (A Magyarságkutató Intézet Kiadványai)

TARTALOM

Babucs Zoltán: Az 1. honvéd harckocsiezred részvétele a Budapestért vívott harcokban	7
Balogh Mátyás: A jüecsi király meggyilkolása és a jüecsi vándorlás kezdete: egy történeti fordulópont rekonstrukciója	43
Csontos Sára: A <i>dél</i> szó feltételezett mongol eredetéhez	81
Fehér Bence: Bölcs Leó néhány szöveghelyének értelmezéséhez	103
Horváth Ciprián: Régészeti feltárások Abasár–Bolt-tetőn, 1972., 2006–2011.	119
Horváth Veronika: Temetkezési szokások a Csilikti-völgyben és nyugati kapcsolataik a korai szkíta-szaka időszakban	173
Kápolnás Olivér: A szarvasmotívum nyomában	211
Kertész Balázs: Laskai Osvát egyik lehetséges forrása: egy XV. századi rövid krónika	221
Majorossy Imre Gábor: Ritkaság ritkaságba rejtve – V. Károly német-római császár imádsága – Pécs	243
Pál Helén: Gyimesi csángó táncnevek és idegen hatások a megnevezésekben	253
Pukis Vladimír: A népetimológia és az áltudományos etimológia szerepe az <i>Uhor/Hungarus</i> külső népnév eredetének magyarázatában	277
Restás Attila: Hunyadi János és Mátyás király emlékezete magyar főurak egyetemi nyomtatványaiban a XVII. század elején	293
Sárközy Miklós: Makas és Magyar? – <i>Ḥamd Allāh Mustawfī Nuzhat al-Qulūb</i> -jának magyarokkal kapcsolatos eddig nem ismert adatai	309
Schütz Oszkár: A feltételezett IE ősnyelvet beszélők genetikai eredete: aktuális nézőpontok a kérdéskör legfrissebb eredményeinek tükrében.	333
Ruslan Skhatum: Az Északnyugat-Kaukázus hamvasztásos rítusának etnikai eredetéről	365
Szuromi Rita: A közösségi identitás szerepe egy falu életében – Hangsúlyváltás a településtörténet-írásban Kerekharaszt példáján keresztül.	389

Tóth Anna Judit: Nyelvek kincstára – A nyelvtanítás kiadványai Magyarországon a XVII. század második felében	423
Tüzes Ágoston Károly: A XIX. századi Közép-Ázsia államalakulatai nyugati útirajzokban.	445

ATTILA RESTÁS

THE MEMORY OF JÁNOS HUNYADI AND KING MATTHIAS IN THE UNIVERSITY PUBLICATIONS OF HUNGARIAN NOBLES AT THE BEGINNING OF 17TH CENTURY

ABSTRACT: In my study, I interpret occasional publications by young Hungarian nobles studying in Lutheran communities in Germany, at the universities of Wittenberg and Strasbourg, and examine how the figures of János Hunyadi and King Matthias appear in them. The conclusion is that although the elements of the Hunyadi image originate from Bonfini's Hungarian historical summary, and thus we might expect presentations that barely differ from one another. However, the interpretations of Matthias by the authors examined do differ from one another because the context of the elements related to Matthias is different in the works in question, and the function of these stories is also different. We can observe that the above authors actualise the stories of the Matthias tradition, often using them to illustrate new political theories (e.g. Justus Lipsius or Bodin); they emphasize the importance of the anti-Turkish struggle (Paczoth), they refer to the right to resistance after the Bocskai uprising (Ostrosith), they draw attention to the importance of education through King Matthias's cultural patronage and university-founding activities (as Thurzó), or they simply boast of their kinship with King Matthias (Listius).

KEYWORDS: early modern period, peregrination, political literature, cultural heritage

Mátyás király emlékezete a XVI–XVII. század folyamán is meglehetősen tagolt és sokszínű volt, ami nem volt független sem a magyarság önmagáról kialakított képétől, identitásától, sem attól, hogy a külföld hogyan látott minket. Az irodalom- és történettudomány művelői az elmúlt időszakban is számos értékes megállapítást tettek a témában, és érdemes legalább utalni az általuk fölvetett kérdésekre a Hunyadiak kora újkori kultuszával kapcsolatban. Az a néhány főúri család, amelyeknek ősei már a középkori magyar állam széthullása előtt is az ország elitjéhez tartoztak, Mohács előttről származó materiális javakat is őrizhettek. Ecsedi Báthory István országbíró például nemcsak törökverő őse sírkövét szállíttatta át a nyírbátori ferences templomból a saját családi sírkápolnájába, hanem arról is rendelkezett, hogy unokaöccsének hagyományozzon egy a Hunyadiaktól származó sőtartót.¹ A Batthyányaknál, akiknek hivatali karrierje ugyancsak Mátyás király udvarából indult, a rohonci ősgaléria XVII–XVIII. századi festménysorozatában érhető tetten a család Hunyadi-kultusza,² emellett pedig az ún. Mátyás-pohár öröklődött a Batthyány családban a serleg talpára vésett felirattal együtt.³

Legalább ennyire – ha nem jobban – jelentős az a szellemi tradíció is, amely az anyagi javaknál kevésbé volt kitéve a pusztulásnak, s ezek esetében megfigyelhetjük a Hunyadiakra vonatkozó emlékképek variációit. Bitskey István a *Mátyás-recepció a humanizmus és reformáció jegyében* című tanulmánya – Pierre Nora nagyhatású elméleti fölvetése jegyében – a Mátyás-kortárs Janus Pannoniustól indítva a XVII. század végéig tekinti át a Mátyás-kép változását, bemutatva azt, hogy a humanista történetírás, a históriás énekek, a hitviták vagy Zrínyi Miklós politikai értekezése hogyan jeleníti meg a reneszánsz uralkodó alakját.⁴ Tóth Gergely „*Matthias Augusto similis*”: *Mátyás király a kora újkori protestáns műltszemléletben* című tanulmánya szűkíti a témát, és ahogyan a Révay Pétertől vett idézet is mutatja, elsősorban az evangélikus főúr, országtörténetet író és a Szent Koronát tanulmányozó koronaőr két munkájának elemzésé-

1 Ecsedi Báthory 2002, 33.

2 Buzási 2024, 416.

3 „Ez Hunyadi Mátyás Király Bilikumja [...] Hunyadirul Lajos Királyra maradt kiis vitezivel gyakran ebbül ivott, Battyáni Ferencnel Pohár széki állott, Bortöltője lévén hiven forgolodott.” Buzási 2024, 428–433.

4 Bitskey 2021, 156–173.

vel mutatja be, Révay hogyan alkotta meg forrásainak szelektív felhasználásával azt, hogy „Mátyás király Augustushoz hasonló aranykort teremtett”.⁵ Révay értelmezésében „Mátyás eszményi uralkodó, ragyogó erényekkel, aki alacsony sorból, az isteni providencia által jutott ki a veszedelemből és emelkedett a magasba, mint József a fáraó udvarában, és Dániel a babiloni fogságban.”⁶

Ahogy Bitskey István megfogalmazta:

„az ábrázolt személyek emlékének szimbolikus reprezentációja érthető módon függvénye az őt tematizáló irodalmi műfajnak, a róla szóló szerző műveltségi horizontjának, társadalmi és politikai pozíciójának, egzisztenciális céljainak, esetleges megbízói elvárásainak, s annak az eszmei, vallási közegnek, amelyben alkotását létrehozta.”⁷

Tanulmányomban a fenti szempontokat érvényesítve a XVII. század első évtizedeiben német földön, evangélikus közegben, a wittenbergi és a strassburgi egyetemen tanuló magyarországi ifjú főurak külföldön megjelentetett alkalmi nyomtatványait, disszertációit és orációit értelmezem, és azt vizsgálom, hogy bennük hogyan jelenik meg a két Hunyadi, elsősorban a fiú, Hunyadi Mátyás alakja. A fenti tanulmányok tanulsága, amit a saját eredményeim is megerősítenek, hogy bár a Hunyadi-kép elemei Bonfini magyar történeti összefoglalójából származnak, így egy egymástól alig különböző bemutatást várhatnánk, a vizsgált szerzők Mátyás-értelmezései mégis egymástól eltérnek és különböznek, mert más a Mátyáshoz kapcsolható elemek kontextusa a vizsgált művekben, és más a funkciójuk ezeknek a történeteknek.

1614-ben iratkozott be a wittenbergi egyetemre a felvidéki Szunyogh Gáspár, 1615-ben Paczoth Ferenc és Thurzó Imre, 1616-ban Ostrosith János.⁸ Közülük Szunyogh értekezésében nincsen szó a Hunyadiakról, a másik három munkáiban azonban felidézik a Hunyadiak emlékét.

5 Tóth 2019, 54.

6 Tóth 2021, 88.

7 Bitskey 2021, 156.

8 Szögi 2011, 320–322. (4058, 4070, 4072, 4089. sz.)

Ugyancsak 1615-ben immatrikulált a strassburgi akadémián, s jelentette meg értekezést 1616-ban Listius Ferenc báró,⁹ és famulusa, Öppy Jakab. A Kézsmárkot megszerző, utóbb bárói rangra emelkedett Thököly Sebestyén fia, Thököly Miklós, aki a heidelbergi egyetemen tanult, s 1606-ban jelentette meg *Oratio de stratagematibus* című szónoki művét, ebben a művében, bár várhatnánk, nem említi meg sem Hunyadi János, sem Mátyás nevét.

Ahogy említettem, a fenti főurak az itáliai humanista, Antonio Bonfini alapján idézték fel elsősorban Mátyás király alakját. A nagy személyiségek kultusza jegyében Mátyás király egyrészt mint a legyőzhetetlen hadvezér, másrészt mint a reneszánsz fejedelem, a művészek és művészetek támogatója jelenik meg művükben.

Térjünk rá magukra a vizsgált művekre, az egyetemi nyomtatványokra!

Többféle műfaj jelenik meg: az értekezés (*dissertatio*) vagy disputa, amelyek tudományos műfajok, s bennük a logika tudományának szabályai szerint kell előadni vagy megvédeni egy-egy tudományos tételt.¹⁰ Ettől különbözik a szónoki beszéd (*oratio*), melyet a retorika szabályai alapján kell megszerkeszteni és előadni.¹¹ A két műfaj között természetesen számtalan átfedés lehetséges, hiszen mindkettő használhatja az argumentációban a toposzként, *locus communis*ként értett érvkészetet.

Elsőként Paczoth Ferenc báró wittenbergi szónoklatát vizsgálom meg (*Oratio in laudem Hungariae patriae*, Wittenberg, 1617.).¹² A korszakban már állandósult a humanista országdicséreték megírásához szükséges enciklopédikus segédkönyvek anyaga, a bennük foglalt érvkészet – ahogyan az irodalomtörténész Kecskeméti Gábor megfogalmazta: ezek a toposz- és exemplumtárak „a 16–17. fordulójára már arra is föl voltak készítve, hogy a matériára éhes szónokok és szónokjelöltek számára ipari mennyiségben ontsák – egyebek között – a magyar hősiesség és vitézség példáit is.”¹³ Paczoth a hazája laudálását két toposz kifejtése köré építi: az egyik az ország termékenysége, élelemben, természeti kincsekben, halakban, vadakban, ásványkincsekben való bősége (*fertilitas*). Ennek jelentőségét

9 Szabó 2017, 26.

10 Szabó 2023, 60, 64.

11 Szabó 2023, 75.

12 Paczoth 1617.

13 Kecskeméti 2011, 68.

napjaink történésze úgy foglalja össze, hogy Magyarország volt a Habsburg-birodalom éléskamrája.¹⁴ A másik toposz szerint Magyarország a kereszténység védőbástyája (*propugnaculum / antemurale Christianitatis*).¹⁵ Ennek bizonyítására hozza Paczoth a magyar vitézség történeti példáit (Szent István, László, Béla, Jeruzsálemi András, Jeromos, Márton), majd Hunyadi János és Mátyás dicsérete után tér rá a tizenöt éves háború magyar hőseire és hőszaira (Zrínyi Miklós, Pálffy Miklós, Thuri György, Nádasdy Tamás, Balassi Bálint és Ferenc). A Hunyadiak hőstetteinek felsorolása több mint négy oldalon keresztül történik: ahogyan Attila méltán nevezte magát a világ félelmének és ostorának (*metus orbis et flagellum*), úgy nevezték már életében Hunyadi Jánost is a törökök villámának és félelmének (*fulmineus Turcarum terror*). Ez a Hunyadi volt az, aki többször visszaverte a Magyarországot tűzzel-vassal kegyetlenül és dölyfösen fenyegető Amurathes császárt, s hadjáratban három nap alatt 34 ezer törököt ölt meg. Ez a Hunyadi volt az, aki Nándorfehérvárnál úgy fékezte meg Mahomet határtalan merészségét, hogy az kénytelen volt a vár ostromát abbahagyni és az elvonulást választani. De még a menekülő törököt is üldözték, s közülük több ezret levágtak.

Az ő erényeit örökölte tőle fia, Hunyadi Mátyás, aki előrelátásban, igazságosságban, nagylelkűségben (*prudencia, justitia, magnanimitas*) is kitűnt, s az összes erény példájaként szolgált (*omnium in omni genere virtutum exemplar exhiberet*). Kora gyermekségétől a fővezér katonája volt, majd ifjúvá érve maga lett a legnagyobb hadsereg fővezére. Gyakrabban csapott össze az ellenséggel, mint bárki más az ellenfelével; több háborút vívott, mint amennyiről a többiek olvastak; több tartományt szerzett meg, mint amennyit mások megkívántak. Még királlyá sem avatták teljesen, de már két kemény háborút is elkezdett, egyiket a csehekkel, másikat Frigyes császárral. Ha ő nem hadakozott volna a törökkel, már Ausztria vagy Németország közepén járna a török. Amikor meghalt, még Mahomet császár sem tudta visszatartani a könnyeit.¹⁶

Thurzó Imre gróf, aki a Wittenbergi Egyetemnek afféle tiszteletbeli rektori tisztségét is betöltötte, hivatali kötelezettségei között számtalan szónoklatot tartott

14 Pálffy 2009, 105–106.; Pálffy 2010, 224–225.

15 Imre 2012, 15–44; Száraz 2012, 51–67; Bitskey 2013.

16 Restás 2018, 490–507.

s jelentetett meg, köztük olyanokat is, amelyek a török birodalom növekedését mutatják be, ám ezekben nem jelennek meg a Hunyadiaknak a kereszténységet (és Németországot is) védő hőstettei. Másik beszédében azonban, amelyet az egyetemek jelentőségéről tartott,¹⁷ már illusztris névsor egyik tagjaként említi Mátyást:

„Az állam élete szempontjából a legfontosabb két dolgot, az erényeket és az okosságot az egyetemeken lehet elsajátítani. [...] Julius Caesar, Marcus Aurelius vagy Cicero igen tanult, okos emberek voltak, de sok példa a keresztények között is (Nagy Károly, Róbert és Alfonz nápolyi királyok). De itt van még Corvin Mátyás is, aki Budán olasz, német és francia tudósokat foglalkoztatott, s ott egy kiváló kollégiumot is felállított. (Sajnos e művet korai halála miatt nem tudta tökéletesen befejezni.) Nagyszerű könyvtárat rendezett be királyi palotájában, amely a minap jutott csak Magyarország nagy részével együtt török kézre.”¹⁸

A két példából nyilvánvaló, hogy Wittenbergben számontartották Mátyás királynak mind a török elleni hősiességét, mind a szellemi kiválóságát.

A vizsgált egyetemi kiadványok másik része disszertáció vagy disputáció, méghozzá a politika témájában.¹⁹ Ez az a kor, amelyben a filológiából kiválik és önállósul a politika tudománya, bár előfordult, hogy más tudományágakkal együtt (történelem, etika) tanították. Osztrosith János báró 1616-ban tartotta politikai disputációját az abszolút uralkodói hatalomról (*de Majestatis absoluta potestate*).²⁰ A munkában olyan kérdések megvitatására került sor, mint: mellőzheti-e az uralkodó részben vagy teljesen a természetjogot? Megteheti-e a király olyan dolgokat, amire nem kötelezik? Meg kell-e tagadni a rossz törvények betartását? Az utód köteles-e betartani az elődje törvényeit? Vajon az uralkodói hatalom annyira korlátlan-e, hogy az utódot az elődök rendelkezései sem köthetik meg? Ez utóbbi kérdés megválaszolása során hivatkozik Osztrosith Mátyás

17 Thurzó 1616.

18 Thurzó 1989, 367., 429.

19 Szabó 2023, 44–46.

20 Ostrosith 1616.

királyra. II. András király ugyanis az 1222-ben kiadott Aranybullájában úgy rendelkezett, hogy „a magyarok szabadon élhessenek azzal a hatalmukkal (*potestas*), hogy a királynak ellentmondhassanak”. Később megerősítette ezt a törvényt I. Lajos, Albert és Mátyás király is.²¹ Egy másik kérdésben ugyancsak Mátyásra hivatkozik: Vissza lehet-e vonni azokat az adományokat, amelyek az állam számára hátrányosak? Ezt meg lehet tenni: így járt el Barbarossa Frigyes császár Itáliában, és így Mátyás is, akit a nép kérése kényszerített arra, hogy Ulászló adományait, sőt még a sajátjai közül is néhányat, érvénytelenítsen.²²

A strassburgi akadémián az ausztriai származású Matthias Bernegger történészprofesszor jelentett nagy vonzerőt a korabeli európai elitre, aki szívesen adta ki tanítványainak az antik klasszikusok magyarozását, kommentálását mint diszsertációs feladatot, így Listius Ferenc báró is Tacitus Agricola-életrajzának a kommentálását végezte el, amihez – ma talán meglepő módon – a modern történelem példáit is segítségül vette. Így ezek az antik auktorokra alapozott értekezések a korszak Tacitus-kultuszának a megnyilvánulásai, és a tacitizmus, sőt machiavellizmus politikai eszméit is tükrözik.²³ Ahogyan az ugyancsak Strassburgban iskolázott koronaőr, Révay Péter történeti munkáit jellemzi Tóth Gergely:

„A Révay által megkomponált szentenciák, aforizmák alkalmazása tehát a korszakban ismert eljárás, a história értelmezésének bevett eszköze. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy eme aforizmák jelentős része

21 „*Andreas rex Hungariae leges suas ita conclusit: et ut haec nostra tam concessio, quam ordinatio sit nostris nostrorumque successorum temporibus in perpetuum valitura etc. In decret. Andr. Reg. vers. Item praeter hos A. 1222. Unde Ungari, quam Andreas concessit, potestate contradicendi regibus, si leges immutare aut minus observare voluerint, libere usi sunt. Nam a Ludovico I. earum confirmationem exegerunt, ut ipse testatur in decreto, quod incipit: Nos igitur petitioni An. 1351. Item a Matthia Corvino cuius extat decretum, incipiens: Matthias etc. cum laudabilis felixque sit Resp. An. 1464.*” Ostrosith 1616, 1. kérdés, III.

22 „*Licet enim fama et auctoritas antecessoris successori cara esse debeat; carior tamen sit salus Reipubl. Ideoque immodicae donationes a successore retractari possunt. Sic Fridericus I. Imperator cum Italiae leges reformaret, eos tantum in possessione reliquit, qui legitimam regum donationem probare possent. Sigon 12. hist Ital. Sic Matthias I. rex Hungariae coactus fuit rogatione populi, donationes Ladislai, et nonnullas etiam ex suis irritas facere. In decret. vers. Et quod nos omnes. Bonfin. dec. 4. lib.7.*” Ostrosith 1616, 4. kérdés, II.

23 A strassburgi politikaoktatást áttekinti: Kühlmann 2018, 111–132.; Philipp 2018, 133–337.

bizonyos témák köré sűrűsödik. [...] Révay erősen szelektál a rendelkezésére álló történeti anyagban: bizonyos részeket elhagy, másokat erősen lerövidít, vagy átszalad rajtuk.”²⁴

Listius politikai értekezése a teljes magyar történelmet példatárnak kezeli (I. Béla, Szent László, II. István és III. András, IV. Béla, Nagy Lajos, Mária királynő, Zsigmond, Mátyás király, II. Ulászló, II. Lajos, I. Ferdinánd stb.),²⁵ de legnagyobb teret Mátyás uralkodásának a felidézése foglalja el, értekezésében a Mátyás királyra való utalások oly gyakoriak, hogy azt tekinthetjük egy fejedelmi életrajzhoz kapcsolódó elmélkedéssorozatnak is, hiszen Mátyás származásának és ifjúkorának elbeszélésétől a király haláláig idézi a Bonfinitól vett történeteket.²⁶

Vegyünk néhány példát:

„Nem lehet szótlánul elmenni Hunyadi Mátyás, az örök dicsőségre legméltóbb király, és az ő atyja, Corvin János mellett, akikről Bonfini írja: Mátyás már uralkodása elején figyelmét a helyes kormányzás elsajátítására fordította, a cselekvésben óvatos és előrelátó volt, a tettetésben és titkolózásban (*ad simulandum dissimulandumque*) roppant ügyes. Kicsalta az emberekből, ha elméjükben rosszat forralnak, szívüket óvatosan kifürkészte, és úgy látszott, hogy mások csalafintasága nem egykönnyen téveszti meg.”

Valamint:

„Mátyás, amennyire más dolgokban, úgy leginkább ebben utánozta atyjának tehetségét, akinek az volt a szokása, hogy inkább túrt (*dissimulare*), mint hogy a jogtalanságot megtorolja; az ellenfelet hivatallal nyerte meg, mert azt gondolta, hogy a férfiú számára semmi sem mélt-

24 Tóth 2021, 88.

25 Listius 1616. Listius munkája utóbb Bernegger más tanítványainak műveivel együtt a professzor gyűjteményes kötetében is megjelent: Bernegger 1640.

26 Restás 2009, 66–70.

több, mint saját magát legyőzni, és semmi nagyobb büntetésen nem gondolkozott. [...] Minden jogtalanságot veleszületett becsületességgel oldott meg.”²⁷

Mindezt akkor fejti ki, amikor arra a kérdésre felel, hogy: „Helyes-e, amit mondanak, hogy nem tud uralkodni az, aki nem tud színlelni (*dissimulare*)?”

Számbeveszi Listius az uralkodók számára követendő erényeket is, melyek közül – Mátyás példája nyomán – a megbocsátást (*clementia*) és nagylelkűséget (*facilitas*) emeli ki. Érdekes módon a hadi vitézség nem kerül szóba, de megjelenik a művelt fejedelem eszménye: A III. kérdés arra keresi a választ, hogy a jeles embereknek kell-e, és mi módon, peregrinálni. Listius kifejti, hogy az utazás a műveltség elsajátításának a lehetősége, és a műveltséghez sorolja a nyelvek ismeretét is, amit leginkább külföldön lehet megtanulni. A latin nyelvnek a szükségességéről is szól Listius, hiszen ez kapcsolja össze szinte az egész földkerekséget. Leírja, hogy csúf és visszas, ha csak fejbólintással és kézjelekkel tudjuk az érzéseinket kifejezni. A pozitív példa megint Bonfini: „Így Corvin Mátyás, a mi híres királyunk, a dicséretes fejedelem, akinek a példájával gyakran élünk, sok nyelvet ismert, a törökön és a görögön kívül értette az összes európai beszédet.”²⁸

Végül a IV. kérdésből idézek (Milyen tanulmányokat kell az embernek megbecsülni?): Listius itt kis értekezést kerekít a széptudományok három osztályáról. Az elsőhöz sorolják a nyelvek tudását és az ékesszólást. A második a politika és a história, míg a harmadik az etika.

„Ahhoz az antik szentenciához, hogy boldog az az állam, amelyiknek a királyai bölcssek, vagy a bölcssek uralkodnak, egyébként jólesik hozzáfűzni azt az ismert kérdést, hogy akadályozza-e a műveltség (*litterae*) a katonai dicsőségre törekvőket. Akármennyi sok más okoskodást, akár példát ide lehet hozni Agricolán kívül is, mégis a mieink közül kettőben telik kedvem: Az egyik I. Lajos, Magyarország és Lengyelország királya,

27 Listius 1616, VI. kérdés, 27. – A Bonfini-idézeteket Kulcsár Péter fordítása alapján közlöm: Bonfini 1995.

28 Listius 1616, III. kérdés, 19.

aki nem kevésbé emelkedett ki a tanultságban (*litterae*), mint a hadakozásban. (Martin Cromer erről többet is elmond.) A másik Corvin Mátyás, aki maga is tanult ember volt, s a tanultaknak a legfőbb mecénása, Budán, a királyi palotában alapított királyi könyvtárat, ahonnan hasznos könyvek kerültek ki: Polybios, Diodorus Siculus, Nicephoros stb. Még a mi Tacitusunk is némiképp adós neki, Beatus Rhenus egy budai kódex kéziratos példányát javította és adta ki. Fájdalommal említem, hogy ez a páratlan kincsestár a törökök martalékává vált. De hogy ő maga is mennyire kiváló katona volt, hogy mást ne mondjak, akár abból is nyilvánvaló, hogy az osztrák anyák az ő nevének emlegetésével szoktak ráijeszteni a gyermekekre, azt kiáltva, hogy »Matthiasch kompt«, ugyanúgy, ahogy az apjának, Hunyadi Jánosnak a neve is félelmetes volt a törökök között. Aeneas Sylvius Piccolomini írja, hogy a dajkák azt hazudták, hogy visszatartsák a csecsszopókat a sírástól, hogy itt van Hunyadi.²⁹

Érdemes tehát azt megvizsgálni, hogy Listius munkájában hogyan jelennek meg az új államrezon-elméletek, a nyilvánosság, közvélemény vagy propaganda szakfogalmai, vagyis azok a kérdések, amelyek a tacitista és machiavellista politika-felfogások nyomán a XVII. századi politikai értekezések témái lehetnek. Ebben a tekintetben a strassburgi értekezők esetében természetesen jogos Machiavelli hatásával számolni, Bonfini viszont a szakirodalom a pre-machiavellista szerzők között tartja számon; Bonfini és Machiavelli között semmilyen közvetlen hatás nem elképzelhető.³⁰ A strassburgi munkák a hatalom megszerzésének és megtartásának technikáit, az államérdek érvényesítését állítják a középpontba. A machiavellista politikai fogalmak, például a tettetés és leplezés (*simulatio* és *dissimulatio*) viszont Bonfininél is előfordulnak. Emellett az okosság (*prudentia*), hírnév (*fama*), dicsőség (*gloria*), erény (*virtus*), elismerés (*reputatio*), valamint a reprezentáció és a mecénatúra jelentőségének a felismerése és idézése azt is jelenti, hogy a strassburgi értekezők aktualizálták és

29 Listius 1616, IV. kérdés, 31.

30 Kaposi 2015, 39.

a XVII. században terjedő machiavellizmus alapján átértelmezték a humanista Mátyás-hagyományt.³¹ Úgy tűnik, hogy Berneggernek és tanítványainak Bonfiniból sikerült azokat a részeket kiválasztaniuk, amelyek nemcsak Bonfini korszerűségét bizonyítják, de Mátyást is modern uralkodónak tudják bemutatni.

Mi lehet az oka annak, hogy Listiusnál ennyire hangsúlyosan jelenik meg Mátyás király alakja? A bevezetőben utaltam arra, hogy Mohács után a teljes hazai elit ápolta a Mátyás kultuszt: a Listius család vizont azon kevesek közé tartozott, akiknek saját Mátyás hagyományuk volt.³² Ősök ugyanis, a nagyszombeni származású Listius János, a királyi kancelláriára kerülve annak az Oláh Miklósnak – a későbbi esztergomi érseknek – a törvénytelen leányát, Lukrécíát vette feleségül, aki a Hunyadi rokonsághoz tartozott. Így Listius Ferenc maga is a nagy király rokonának tudhatta magát, a Mátyásra tett utalások ezért a saját családjának a fényét is emelheték.³³

Néhány évvel később fordult meg Strassburgban – ugyancsak Bernegger tanítványaként – a selmecbányai polgárfi, Frisowitz Boldizsár, aki orációjában azokat a tulajdonságokat szedi sorba, amelyekkel a jó politikusoknak kell rendelkezniük. Néhány magyar vonatkozású adatot ki lehet emelni a beszédből. A testi megjelenésre – antik és bibliai idézetek mellett – Mátyás király és Luxemburgi Zsigmond a példa (mindketten aranyszőke hajjal, arányos termettel, megnyerő tekintettel rendelkeztek). Fontos a nyelvek tudása: például a magyar király consiliariusának latinul, magyarul, szlávul és németül kell beszélnie, hiszen az alattvalók elvárják, hogy saját nyelvükön szóljanak hozzájuk, és őket is tolmács nélkül megértsék. A pozitív példa itt is Mátyás király, aki – Bonfini szerint – a görög és török nyelven kívül az összes európai nyelvet beszélte. Idézi Frisowitz azt a szólást is, hogy ahány nyelvet tudsz, annyi embert érsz.³⁴

31 A kora újkori politikai irodalom értelmezésének szempontjai a hazai anyag figyelembevételével: Bene 2020, 317–327; a humanista Mátyás-hagyományt áttekinti: Kecskeméti 2023, 137–146.

32 Fazekas 2021, 406–407.; Nagy–Szilágyi 2023, 648–650, 666–667.

33 Az ugyancsak Strassburgban tanult Révay Péter jegyezte meg Oláh Miklósról, hogy „érdemtelenül dicsekszik a Hunyadiakkal való rokonságával”. Tóth 2014, 137. Vö. Tóth 2021, 76. Lásd még: Révay 2021, II. 20–21.

34 Frisowitz 1627, 21, 92, 96–97, 138.

A fent ismertetett munkákat a szakirodalom aforizma-, idézet vagy közhely-gyűjteménynek tekinti, amelyek a korban közszájon forgó tudásanyagot rendszerezik, s így lehetőséget teremtenek az ezzel élőknek, az ezt felhasználóknak, hogy érvelésükben könnyen találjanak bizonyítékokat aktuális problémákra is, pl. a török veszélyre (mint Paczoth). Megfigyelhetjük, hogy a fenti szerzők a Mátyás-hagyomány történeteit aktualizálják, nemegyszer az újdonsült politikai elméletek (pl. Justus Lipsius vagy Bodin) illusztrálására használják fel ezeket, a Bocskai-felkelést követően az ellenállási jogra hivatkoznak (mint Ostrosith), Mátyás király kultúratámogató és egyetemalapító tevékenységével a műveltség fontosságára hívják fel a figyelmet (mint Thurzó), vagy csupán a Mátyás királyhoz fűződő rokonságukkal kérkednek (mint Listius).

Felhasznált irodalom

- Bene 2020.** Bene Sándor: A láthatatlan könyvtár. In: Báthory Orsolya – Bene Sándor – Kármán Gábor – Zászkaliczky Márton (szerk.): *Források a 17. századi magyar politikai gondolkodás történetéhez*. II. Reciti Kiadó, Budapest, 2020. 317–327.
- Bernegger 1640.** Bernegger, Matthias: *Ex Cornelii Taciti Germania et Agricola Quaestiones miscellaneae, olim moderante Mathia Berneggero academicis exercitationibus sparsim disputatae unum in corpus certumque ordinem [...]* edidit Io. Freinshemius. Argentorati, 1640. (VD17 3:307379Z)
- Bitskey 2013.** Bitskey István: *A nemzetsors toposzai a 17. századi magyar irodalomban*. MTA, Budapest, 2013. (Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián)
- Bitskey 2021.** Bitskey István: Mátyás-recepció a humanizmus és a reformáció jegyében. In: Bitskey István: *Hitvita, história, szellemi örökség: Tanulmányok a kora újkori magyarországi művelődésről*. Kossuth Kiadó – Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Budapest–Eger, 2021, 156–173.
- Bonfini 1995.** Bonfini, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. Ford: Kulcsár Péter. Balassi Kiadó, Budapest, 1995.
- Buzási 2024.** Buzási Enikő: *Önkép és múltkép: A reprezentáció színterei Nádasdy Ferenc és a 17. századi főúri elit műpártolásában*. Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2024.

- Ecsedi Báthory 2002.** Ecsedi Báthory István *Végrendelete 1603*. Kiad., bev. Vadász Veronika, Szeged, JATEPress, 2002.
- Fazekas 2021.** Fazekas István: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*. BTK TTI, Budapest, 2021.
- Frisowitz 1627.** Frisowitz, Balthasar: *Gymnasma Argentoratense de praecipuis requisitis consiliarii conscriptum*. Typis Johannis Reppii, Argentorati, 1627. (RMK III. 1410; VD17 3:614861F)
- Imre 2012.** Imre Mihály: A török–magyar háborúk témája a 16–17. századi nyugat-európai retorikai irodalomban. In: Imre Mihály: *Az isteni és emberi szó párbeszéde: Tanulmányok a 16–18. századi protestantizmus irodalmáról*, Hernád Kiadó, Sárospatak, (Nemzet, egyház, művelődés 7.) 15–44.
- Kaposi 2015.** Kaposi Márton: *Machiavelli Magyarországon*. Argumentum, 2015.
- Kecskeméti 2011.** Kecskeméti Gábor: Szónoki gyakorlat a magyar vitézségről a leuveni egyetemen. In: Imre Mihály – Oláh Szabolcs – Fazekas Gergely Tamás – Száraz Orsolya (szerk.): *Eruditio, virtus et constantia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2011. 61–68.
- Kecskeméti 2023.** Kecskeméti Gábor: Hasonlítani – különbözni: Mátyás király és az irodalmi adaptáció. In: Szilágyi Emőke Rita – Bajáki Rita (szerk.): *Janus Pannonius, Vitéz János és a humanista hagyomány továbbélése (1450–1630)*. Reciti Kiadó, Budapest, 2023. 137–146.
- Kühlmann 2018.** Kühlmann, Wilhelm: Von der Aktualität der historisch-politischen Philologie. Zum Themenspektrum der Straßburger akademischen Deklamationspraxis der Jahre 1637 bis 1643 anhand der *Programmata academica* des Johann Heinrich Boeckler (1611–1672). In: Hanspeter Marti – Robert Seidel (Hg.): *Die Universität Straßburg zwischen Späthumanismus und Französischer Revolution*. Böhlau Verlag, Wien – Köln – Weimar, 2018, 111–132.
- Listius 1616.** Listius Ferenc: *Quaestionum, praecipue politicarum ex Agricola C. Cornelii Taciti collectarum fasciculus I. quem in illustri Argentinensium Academia Franciscus Listius L. B. in Kettsee, Prellenkirchen et Kabold etc. moderante Matthia Berneggero [...] disquisitioni et examini subijcit mense Martio*. Typis Johannis Caroli, Argentorati, 1616. (RMK III. 1178)

- Nagy–Szilágyi 2023.** Nagy Levente – Szilágyi Emőke Rita: Hollókőtől Esztergomig: Új adatok az Oláh, a Hunyadi és a Drakula család genealógiájához. *Történelmi Szemle*, 65 (2023), 4. szám, 639–667.
- Ostrosith 1616.** Ostrosith János: *Oratio de maiestate*, publice habita in Illustri Academia Wittenbergensi a Johanne Ostrozith de Ghylethincz et in Illava etc. Georgius Kelner, Wittenbergae, 1616. (RMK III. 1183)
- Paczoth 1617.** Paczoth Ferenc: *Oratio in laudem Hungariae patriae*, habita publice in celeberrima Academia Wittenbergensi a Francisco Paczoth de Beki, L. B. in Nagy Tharkany, Johann Mattheus, Wittenbergae, 1617. (RMK III. 4257, 7548)
- Pálffy 2009.** Pálffy Géza: Közép-Európa védőbástyája és éléskamrája (1526–1711). In: Marosi Ernő (szerk.): *Európa színpadán: Magyarország ezeréves hozzájárulása az európai közösség eszméjéhez*. MTA Művészettörténeti Kutató Intézete – Balassi Kiadó, Budapest, 2009. 92–115.
- Pálffy 2010.** Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. MTA TTI, Budapest, 2010.
- Philipp 2018.** Philipp, Michael: Bernegger – Schaller – Boeckler. Die Straßburger historische Schule der Politikwissenschaft im 17. Jahrhundert. In: Hanspeter Marti – Robert Seidel (Hg.): *Die Universität Straßburg zwischen Späthumanismus und Französischer Revolution*. Böhlau Verlag, Wien – Köln – Weimar, 2018, 133–337.
- Restás 2009.** Restás Attila: Mátyás király alakja Matthias Bernegger (1582–1640) Tacitus-kommentárjaiban. In: Gábor Csilla – Luffy Katalin – Sipos Gábor (szerk.): *Erdély reneszánsza*. I-II. kötet. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2009, I:66–70.
- Restás 2018.** Restás Attila: A kora újkori Magyarország-toposzok történetéhez: Paczoth Ferenc (1617) és Johann Fechner (1650) beszédei. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 122 (2018), 4. szám, 490–507.
- Révay 2021.** Révay Péter: *De monarchia et sacra corona Regni Hungariae centuriae septem. – A magyar királyság birodalmáról és szent koronájáról szóló hét század*. I–II. kötet. Szerk.: Tóth Gergely, kiad.: Benei Bernadett – Jarmalov Rezső – Sánta Sára, ELKH BTK TTI, Budapest, 2021.

- Szögi 2011.** Szögi László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon, 1526–1700.* ELTE Levéltára, Budapest (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 17.)
- Szabó 2017.** P. Szabó Béla: Újabb magyarországi jogtanuló a 16. századi strasbourgi academián (Kiegészítés az eddigi peregrinusnévsorhoz). *Gerundium*, 8. (2017), 4. szám, 12–29.
- Szabó 2020.** P. Szabó Béla: *A német politikatudomány hatása a magyar állam-tani gondolkodásra a 17. században (Magyarországiak politikatudományi disputációi).* NKE Közigazgatási Továbbképzési Intézet, Budapest, 2020.
- Száraz 2012.** Száraz Orsolya: A kereszténység védőbástyája. *Studia Litteraria*, 51. (2012), 1–2. szám, 51–67.
- Thurzó 1616.** Thurzó Imre: *Rectoratus academicus, id est, Orationes, quas Comes Emericus Thurzó de Arvva etc. Rector hactenus Academiae VVitte[n]bergensis etc. officij causa publice habuit. E Typographeo Johannis Richteri, VVitte[n]bergae, 1616.* (RMK III. 1185; VD17 3:613118K)
- Thurzó 1989.** *A Thurzó család és a wittenbergi egyetem: Dokumentumok és a rektor Thurzó Imre írásai, 1602–1624.* (S. a. r.): Dományházi Edit – Font Zsuzsa – Keserű Gizella – Latzkovits Miklós. Szegedi Oktatástörténeti Munkaközösség, Szeged, 1989. (Fontes rerum scholasticarum, 1.)
- Tóth 2014.** Tóth Gergely: Lutheránus országtörténet újsztoikus keretben: Révay Péter Monarchiája. In: Tóth Gergely (szerk.): *Clio inter arma: Tanulmányok a 16 – 18. századi magyarországi történetírásról.* MTA BTK TTI, 2014. 117–147.
- Tóth 2019.** Tóth Gergely: „Matthias Augusto similis”. Mátyás király a kora újkori protestáns múltszemléletben. In: Békés Enikő – Kasza Péter – Kiss Farkas Gábor – Lázár István – Molnár Dávid (szerk.): *A reformáció és a katolikus megújulás latin nyelvű irodalma.* MTA BTK Irodalomtudományi Intézete, Budapest, 2019. 45–56.
- Tóth 2021.** Tóth Gergely: Egy lutheránus főrend politikai testamentuma a história nyelvén. In: Révay Péter: *De monarchia et sacra corona Regni Hungariae centuriae septem. – A magyar királyság birodalmáról és szent koronájáról szóló hét század.* I–II. kötet. Szerk. Tóth Gergely, kiad. Benei Bernadett – Jarmalov Rezső – Sánta Sára, ELKH BTK TTI, Budapest, 2021, I:15–100.